

Het Boschplan - Groen voor iedereen

51

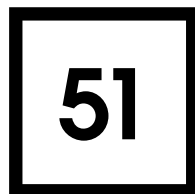
Van Eesteren gesprek #51
30 juni 2016

Van Eesteren Museum
Amsterdam

Het Boschplan - Groen voor iedereen

Een sociaal bos	3
Waarom een bos?	4
Ontwikkeling van het Boschplan	7
Crisis en werkverschaffing	10
Zichtlijnen en reliëf	12
Aparte zones	14
Het bezoek verandert	15
Verder lezen	16
Colofon	16

Het Amsterdamse Bos is in de loop van de vorige eeuw aangelegd voor én door de bewoners van de stad. De stedenbouwkundigen Cornelis van Eesteren en Jacoba Mulder bestudeerden voor het ontwerp van het 'Boschplan' grote stadsparken in Engeland en Duitsland. Methoden om voorzieningen voor sport en spel in het landschap in te bedden werden later ook toegepast bij het ontwerp van het Sloterpark.

Een sociaal bos

Wat de voorkant van de catalogus bij de tentoonstelling van de ontwerpplannen van het Amsterdamse bos goed laat zien, zegt Jouke, is dat het bedoeld is om te gebruiken. 'Je ziet mensen aan het strand, paardrijden, de roeibaan. Je ziet een sociaal bos.' Het is dus in het belang van de gebruikers aangelegd. Een andere reden om het uit te roepen tot cultuurhistorisch monument is het element van werkverschaffing geweest. 'Het bos is niet alleen aangelegd vóór de Amsterdammers, maar ook dóór de Amsterdammers.' Vandaar de naam *Boschplan*, zoals onder meer Van der Werfs moeder van 92 jaar het bos nog steeds noemt.

Architectuurhistoricus Jouke van der Werf is mede-eigenaar van Bureau op het Plein. Daarnaast werkt hij als gebiedsadviseur van Monumenten en Archeologie van de gemeente Amsterdam, is hij werkzaam voor de welstandscommissies van de gemeentes Almere en Alkmaar en is hij verbonden aan de Academie van Bouwkunst in Amsterdam. Van der Werf schreef schreef onlangs een cultuurhistorische verkenning van het Amsterdamse Bos.

Affiche Boschplantentoonstelling 1937. Met een enorme maquette als belangrijkste blikvanger werd in Artis het definitieve ontwerp gepresenteerd.

Waarom een bos?

Het Amstersterdamse bos maakt deel uit van het ontwerp van het Algemeen Uitbreidingsplan. Groen was daarin heel belangrijk; een kwart van het oppervlak in het ontwerp van het AUP bestond uit groen. 'Waar de natuur in de middeleeuwen stond voor onbeschaafd en gevaarlijk, kreeg het vanaf de Verlichting in de 18e eeuw een volksverheffende werking toegedicht; het buitenleven was niet alleen gezond maar ook nog eens educatief verantwoord.' vertelt Van der Werf. 'Duitse vorsten stelden vanaf die tijd hun landgoed open voor iedereen, om te genieten van de natuur en elkaar te ontmoeten. Zo was het Amsterdamse bos ook bedoeld; het moest ruimte bieden aan vele vormen van vrijetijdsbesteding voor mensen uit alle lagen van de bevolking.'

*Birkenheadpark,
Joseph Paxton, 1844*

Joseph Paxton, de ontwerper van het Crystal Palace in Londen, ontwierp in 1844 voor het eerst een groene buffer in een woonwijk, als integraal onderdeel van het stedenbouwkundig plan van Birkenhead. Twee jaar later, gesterkt door de Improvement Act, schreef het gemeentebestuur van Birkenhead geschiedenis door de aankoop van grond waarop het het eerste door de overheid gefinancierde park ter wereld aanlegde. 'Vanaf die tijd zie je ook dat in Engeland voor het eerst sportfaciliteiten werden opgenomen in het park, zoals in Bradford.'

De Britse stedenbouwkundige Ebenezer Howard verwerkte deze ideeën in een nieuw concept waarbij bewoners zouden worden ondergebracht in satelietsteden waarbij ze het goede van het platteland konden combineren met de voordelen van de stad; *het zogenaamde tuindorp*.

Sefton Park,
Bradford, 1867

Uit: Garden Cities of
To-Morrow, 1902
(oorspronkelijke titel:
To-morrow: A Peaceful
Path to Real Reform,
1898)

De tuindorpgedachte heeft veel invloed gehad. In Duitsland en ook in Nederland sloot het goed aan bij ideeën over buitenrecreatie. Zoals van de sociaal democratische jongerenbeweging AJC waarvan de leden samenkwamen op de Paasheuvel. Ook de Verkadealbums van Jac. P. Thijsse vergrootten de belangstelling voor de Nederlandse flora en fauna. 'Natuurmonumenten, door Thijsse opgericht, werkte niet voor niets samen met de ANWB; recreëren en natuur gingen hand in hand. Heel typerend voor deze visie is dat het groenplan binnen het AUP de naam 'Ontspanning' droeg. Een stedelijke groenstructuur fungeerde niet alleen als groene long, het zou de stedeling ook in beweging brengen en mentaal tot rust laten komen.'

'Heel typerend voor de visie op natuur is dat het groenplan binnen het AUP de naam **Ontspanning** droeg.'

Geheel in lijn met de principes van het Nieuwe Bouwen, lag aan dit groenplan onderzoek ten grondslag. Hoeveel groen per aantal inwoners en per vierkante meter bebouwing was er nodig? In de nieuwe wijken was er volop ruimte om te compenseren voor het groen dat in het centrum ontbrak.

Groenplan uit het AUP, 1934, onder de titel 'ontspanning'.

Ontwikkeling van het Boschplan

Jac. P. Thijsse was ook een van de grondleggers van het Amsterdamse Bos. Als voorzitter van de Amsterdamse Parkencommissie pleitte hij al in 1909 voor meer groen rond de stad en wees de toenmalige Rietwijkerorderpolder aan voor de aanleg van een bos. Hij wandelde er graag, en schreef daar ook over:

"Gelukkig waren er honderden Amsterdammers die toen reeds den Amstelveensen weg wisten te waarderen, en de wandeling langs dien weg en dan verder, over Koenenkade en Sloterjaagpad terug, was zeer in trek, vooral als vroege zondagmorgenwandeling. Bij de Koenenmolen was een hoog kwakelbruggetje en daar genoten wij van het uitzicht. Heel in de verte Amsterdam met de Westertoren, rechts de bomen van de Amstelveenseweg – verkort – zodat ze een dicht woud leken. Daar langs de weide boezemlanden en het levendige water van Schinkel en Nieuwe Meer en daarachter weer het sierlijke kantwerk der bomen van den Sloterstraatweg."

*Jac. P. Thijsse,
'Het Amsterdamsche
Bos', in: Tijdschrift voor
Volkshuisvesting en
Stedebouw, 18de jrg.
1937, 13*

*Amstelveenseweg,
gefotografeerd door
Bernard Eilers (l)
en Jacob Olle (r).*

Zijn ideeën werden in 1927 uitgewerkt door Cornelis van Eesteren en Jacoba Mulder in het 'Boschplan' voor het gebied ten zuiden van de Nieuwe Meer. De Graaf, directeur van de Dienst Publieke Werken, achtte het project van zo'n groot belang dat hij een aantal specialisten bij elkaar bracht in de Kleine Boschcommissie. Naast hemzelf en Van Eesteren en Mulder waren dat de biologen Jac. P. Thijssen, A.J. van Laren en Th.J. Stomps, de tuinarchitect D.F. Tersteeg, bosbouwspecialist E.D. van Dissel, bodemkundige D.J. Hissink, hoofd Beplantingen J.R. Koning en zelfs nog een hoofd Havenwerken J. G. van Heemskerk van Beest. 'Het waren dus zeker niet alleen Van Eesteren en Mulder die verantwoordelijk waren voor het ontwerp,' benadrukt Van der Werf.

*Commissieleden
Jac. P. Thijssen (l)
en Mulder en
Van Eesteren (r).*

Schetsontwerp 1935

'In het eerste schetsontwerp uit 1935 is al duidelijk te zien hoe werd ontworpen aan de hand van zichtlijnen.' zegt Van der Werf. Ook had de commissie een programma van eisen opgesteld met daarin sportgelegenheid zoals roeien, paardrijden en hockey, een restaurant en twee boerderijen, een camping, een Arboretum, een siertuin en een doolhof; kinderspeeltuinen, een kwekerij, vijvers met siervissen en voor watersport zoals kanovaren, een openluchttheater en overal door het bos een uitgebreid netwerk van wandel-, fiets en ruitersporen. 'Alles bij elkaar was dit zo'n beetje het standaardpakket van Volksparken in Europa,' vertelt hij.

Op aanraden van De Graaf gingen vier commissieleden daarna op reis om te kijken wat er in het buitenland gebeurde op dit gebied. 'Men stond open voor nieuwe ideeën. Daarnaast waren ze zeer geïnteresseerd in de uitvoering. Hoe was het anderen gelukt de voorzieningen en de natuur te integreren? Hoe bewaar je de rust en de ruimtelijkheid met de mogelijkheid te sporten en te recreëren?' Vooral in Engeland waren goede oplossingen gevonden om dit samen te laten gaan, ontdekten ze. Bijvoorbeeld dat het bezoekers was toegestaan om op het gras te lopen. Geen afrastering om het gazon, maar zogenaamde speel- en zonneweiden. Een andere inspiratiebron was het Stadtpark in Hamburg. 'Dit park was veel meer langs geometrische lijnen opgezet, aansluitend op de opzet van het aanpalende stedelijke gebied.'

*Chatsworth park,
Derbyshire, UK (l) en
Stadtpark Hamburg,
Duitsland (r).*

Het klaarmaken van de polder voor de aanleg van een bos was een waterbouwkundig hoogstandje. 'Eik en linde groeit bijvoorbeeld niet bij hoog grondwater. Men begon dus met het aanleggen van een dijk zodat het water in alle vier de polders even hoog stond. Boven de roeibaan kwam een tweede sluis om zo het waterpeil te reguleren. Terrein dat niet geschikt was voor bomen, zoals de grote speelweide waaronder een zinkgat zit, werd grasland. Er werden nieuwe waterlopen en een ingenieus drainagesysteem aangelegd.'

Crisis en werkverschaffing

In 1934 werd begonnen met de aanleg. Inmiddels was er een flinke economische crisis aan de gang. De aanleg van het Amsterdamse Bos werd aangewezen als *werkverschaffingsproject*. Wie kon werken, werd gedwongen om hier zijn uitkering bij elkaar te verdienen; zes dagen per week, 8,5 uur per dag. 'Veel extra verdienden ze overigens niet, maar anders werden ze gekort op hun uitkering.'

In totaal hebben zo'n 20.000 mensen meegewerkt aan de aanleg van het bos. Naast de ongeschoolde arbeid die via de Werkverschaffing kon worden aangevraagd, kon via het Werkfonds een groeiend aantal geschoolde werklozen bij infrastructurele projecten worden ingeschakeld. 'Zonder crisis was het bos er nooit gekomen.'

*Maquette van het
Bosplan, gezien van
Noord naar Zuid.*

De aanleg was nog niet voltooid toen de Tweede Wereldoorlog uitbrak. Joodse Amsterdammers werden geïnterneerd ten noorden van de Bosbaan en gedwongen aan de aanleg van het bos te werken, alvorens te worden gedeporteerd. Na de oorlog werd de aanleg voltooid door arbeiders van DUW, de opvolger van het Werkfonds, die als taak had 'het bevorderen van de uitvoering van nuttige werken voor werklozen'. De Nederlandsche Heidemaatschappij, die vanaf het begin betrokken was bij de uitvoering van de plannen, zowel in opdracht van de gemeente als onder de Duitse bezetter, mocht de aanbouw voltooien. In 1964 was het Amsterdamse Bos gereed, de laatste bomen werden geplant in 1970.

'Zonder crisis was het bos er nooit gekomen.'

*Aanleg van heuvel.
Smalspoor met zand-
treintje met kipkarren*

*Het Amsterdamse bos is
geopend. (1964)*

Zichtlijnen en reliëf

Actieve recreatie werd in het noorden gepland, dicht bij de stad. De rustige gebieden lagen in het zuiden, meer de stad uit. In het midden werd een heuvel opgeworpen, oorspronkelijk bedoeld als rodelbaan van 16 meter hoog. 'Dat vond Jacoba Mulder hoog genoeg voor in het Nederlandse landschap. Gerodeld is er voor zover ik weet nooit, maar op de heuvel hebben bezoekers wel een prachtig uitzicht over de weide en het bos. De open plekken geven zichtlijnen naar alle kanten. Kom je uit het bos aan een oever, dan heb je weer zicht op een open plek aan de andere kant van het water.'

*Verskillende sferen,
open en beschut.
Buiten de paden treden
wordt aangemoedigd.*

Het Amsterdamse bos kent een opeenvolging van sferen. 'Je komt binnen in een monumentale lindenlaan, dan zie je al wat parkachtige delen waar ook kan worden gespeeld, dan verschijnt de heuvel en ga je die op, dan waan je je in een Engels landschapspark. Loop je dan door, dan is er een talud opgeworpen waardoor je de heuvel niet meer ziet. De enige zichtlijnen die een soort van as maken, zijn die bij de grote vijver. En dát is de essentie van het Amsterdamse bos; niet de paden bieden het beste uitzicht maar pas vanaf het veld springt de schoonheid van het bos echt in het oog.'

De essentie van het Amsterdamse bos is dat je van het pad af moet voor het beste uitzicht.

*Plattegrond met
zichtlijnen (l)*

*Plattegrond van het
padenstelsel (r)*

Van der Werf vond uit dat vooral het uitgebreide padenstelsel van de Engelse parken is afgekeken. Soms levert het scheiden van wegen voor fietsers, voetgangers en ruiters een wirwar van paden op met zelfs drie bruggen naast elkaar voor elke functie. Auto's zijn zoveel mogelijk geweerd en rond het park geleid. Bij het plannen van de paden is heel vernuftig gebruik gemaakt van de hoogteverschillen in het landschap, waardoor de verkeersstromen niet alleen gescheiden zijn maar de weggebruikers elkaar ook niet kunnen zien. 'Voor de zichtassen hebben de ontwerpers zich laten inspireren door de Duitse parken. Typisch van de Engelse landschapsstijl is om op een kruispunt een plukje bomen neer te zetten zodat je van omsloten naar open gaat.' Maar hoewel er *middelen* van de Engelse landschapsstijl zijn gebruikt, kun je niet zeggen dat het Amsterdamse bos een mengeling is van Engelse landschapsparken en de Duitse Volksparken. 'In die Engelse parken wordt je ervaring door de paden gestuurd en hier door de open plekken. Het is het moderne, ruimtelijke, gevoel dat Van Eesteren ook in de Westelijke Tuinsteden probeerde te creëren door het schakelen van open ruimtes.'

Aparte zones

De ontwikkeling van het bos gaat twee kanten uit, is Van der Werf opgevallen. 'Aan de ene kant wordt het bos steeds stedelijker, met veel grootstedelijk gebruik zoals festivals, sporttoernooien, theater en horeca. Aan de andere kant wordt het steeds natuurlijker. Maar niet het keurige Hollandse cultuurlandschap van Jac. P. Thijsse maar de natuur van de ecologen zoals je dat vindt in het Nationaal park van Bialowieza in Polen; een meer natuurlijk bos, met bomen van verschillende leeftijden, en stukken groen die verwilderen.' In de jaren negentig worden deze sferen ook geformaliseerd in zones voor recreatie, rust en natuur. Het Amsterdamse Bos vormt een belangrijke schakel in 'de Groene AS', de verbindingszone tussen Amstelland en Spaarnwoude. In de nieuwe ecologische verbindingszone zijn de oevers 'verruigd', zijn er meer poelen en faunapassages voor amfibieën, insecten, vogels, vissen en knaagdieren. 'Stond de natuur in het ontwerp ten dienste van de mens, nu is er natuur om de natuur. Het gevolg is wel dat de zichtlijnen hier en daar dichtgroeien. Het is zoeken naar evenwicht.'

Het bezoek verandert

Het gebruik is door de jaren heen behoorlijk veranderd. 'Kwamen in de jaren veertig en vijftig hele gezinnen op de fiets om te recreëren, in de jaren zestig was het bermoerisme populair en vanaf de jaren zeventig nam men de auto naar 't Twiske, het IJsselmeer of naar zee. De nieuwe recreant komt individueel; de hond uitlaten, trimmen, de boscross of de auto wassen.' Ook de educatieve aspecten worden breder uitgemeten in het Bosmuseum. Uit het grote groenonderzoek (1998, 2008 en 2013) blijkt dat het Amsterdamse Bos meelift op de groeiende populariteit van openbare ruimte om samen te komen, spektakels mee te maken of te bewegen. 'Met alle bootcamps, hardloopt-clinics, hondenuitlaatservices, evenementen, de sauna en horeca is het ook nog eens een echt bedrijfsverzamelterrein, een nieuwe economische poot.' Uit onderzoek naar de meest gebruikte zitplaatsen op de speelweiden blijkt dat men bij voorkeur toch voornamelijk aan de randen bleef (en blijft); liever niet te ver het veld op en ook niet te diep het bos in. Ook was in de jaren vijftig en zestig het noordelijke deel populairder bij de bewoners uit West, Nieuw-West en de Pijp. Inwoners van Buitenveldert, Amstelveen en Oud-zuid vonden dat 'een beetje ordinair' en verkozen de rustigere zuidelijke zijde van het bos. Dat is inmiddels allemaal veranderd maar deze ervaringen met het gebruik zijn wel meegenomen bij de ontwikkeling van Spaarnwoude, het Sloterpark en 't Twiske. Het verschil in gebruik is nu eerder toe te schrijven aan het verschil in leefstijl. Ondanks de grote veranderingen in het gebruik, is het ontwerp van het Bos nauwelijks aangepast. Zo sterk en robuust blijkt het ontwerp van de Boschcommissie te zijn.

*Looplijnenonderzoek van
de parkeerplaatsen door
het bos, zomer 1967*

Verder lezen

- *Tussen natuur en ontspanning. Cultuurhistorische verkenning van het Amsterdamse Bos.* Jouke van der Werf en Sofia Dupon | Redactie Hester Aardse en Annelee Zomer | 2016 | 120 pagina's. Monumenten en Archeologie, gemeente Amsterdam. Gratis download
- *Het Amsterdamse Bos. Van cultuursteppe tot bospark.* Breughel 1947.
- Jan Ebbing. *Een bos zonder weerga: Amsterdamse Bos.* Uitgave ter gelegenheid van het 75-jarig bestaan van het Amsterdamse bos. Stadsuitgeverij Amsterdam, 2009.
- www.amsterdamsebos.nl
- Wandelroutes (plattegrond te koop in de Boswinkel) www.amsterdamsebos.nl/spporten/wandelen

Jouke van der Werf tekent ook graag uw verhalen en herinneringen aan het bos op. U kunt hierover contact met hem opnemen via jouke@ophetplein.com.

Colofon

Tekst: ietswaart Research & Redactie www.ietswaart.nl

Beeld: Stadsarchief Amsterdam, Archief DRO, persoonlijk archief Jouke van der Werf.

Rechthebbenden van beeldmateriaal kunnen contact opnemen met het Van Eesterenmuseum.

Vormgeving: anoukjohanson.nl

Van Eesterenmuseum **Amsterdam**

Burgemeester de vlugtlaan 125

www.vaneesterenmuseum.nl

info@vaneesterenmuseum.nl

